

Archeologisch onderzoek aan het Bladelinplein in Middelburg-in-Vlaanderen

Pedro Pype & Wim De Clercq

Inleiding

Tussen mei en augustus 2005 werd archeologisch noodonderzoek uitgevoerd op de hoek van het Bladelinplein en de Kerkstraat in Middelburg¹, naar aanleiding van de sloping van de hoekwoning, voorafgaand aan de inplanting van een nieuw appartementencomplex. Het perceel is van groot historisch belang gezien de ligging aan de 15de-eeuwse Kleine Markt (het huidige Bladelinplein) en de locatie van het voormalige stadhuis van het 15de-eeuwse Middelburg.

Dat het stadhuis gebouwd werd omstreeks 1458 kan opgemaakt worden uit een octrooi van 17 maart 1458 over de aanstelling van een burgemeester en zeven schepenen. Omtrent de verdere geschiedenis en het uitzicht van het stadhuis is nagenoeg niets bekend.

Op de minuutkaart van Middelburg door Jacob Van Deventer ca. 1550 wordt op het betreffende perceel een rechthoekig gebouw afgebeeld. Op een stadsplan samengesteld uit verschillende kaarten door Jan en Pieter D'Herbe rond 1750, wordt het perceel aangeduid met nr. 3: *eertyds 't Stadhuis*².

Archeologische sporen

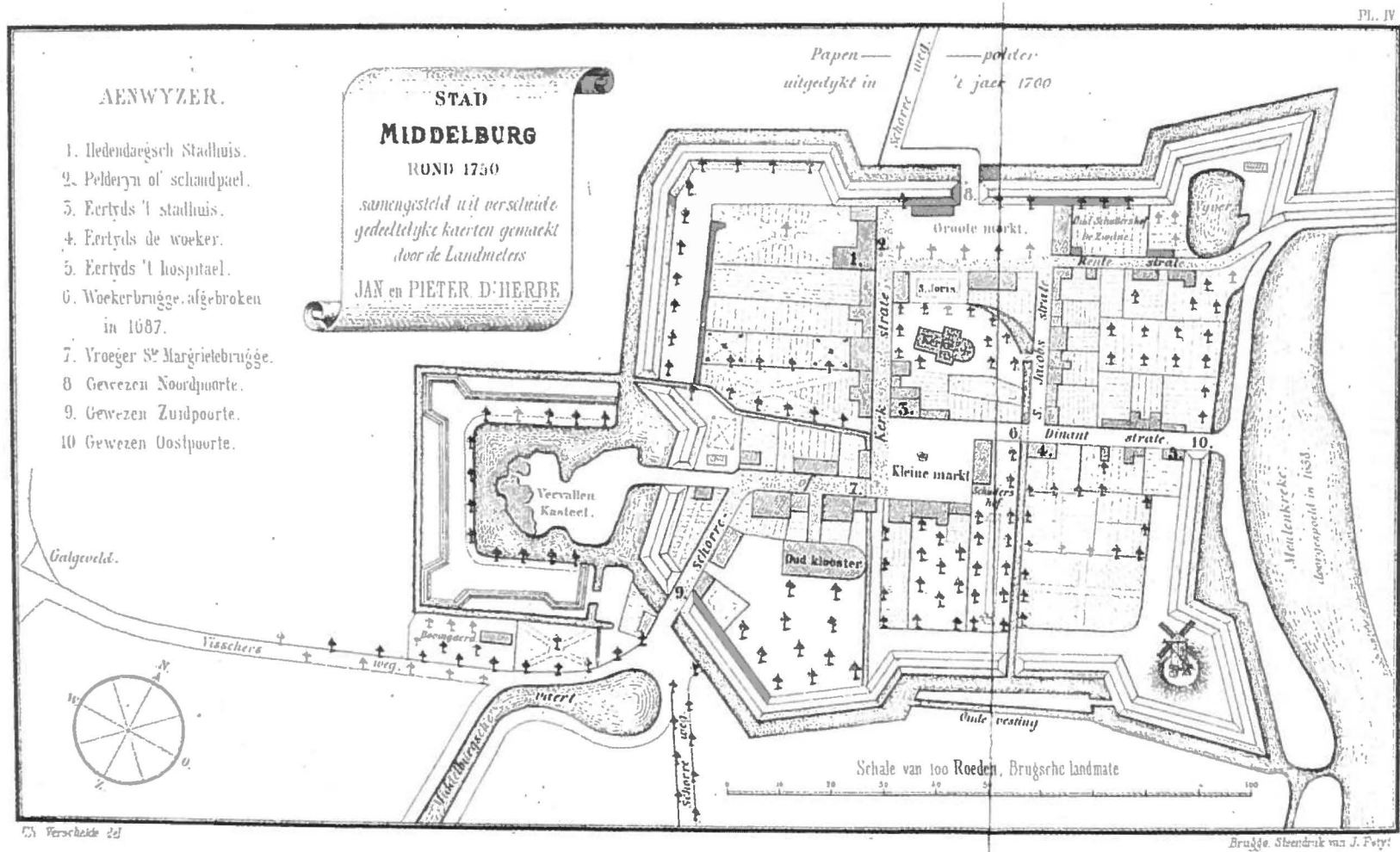
Ondanks de aanwezigheid van een aantal recente verstoringen en de destructieve gevolgen van de beschietingen in september-oktober 1944, waarbij Middelburg zwaar gehavend werd, bleef het bodemarchief goed bewaard. Het onderzoek leverde interessante resultaten op gaande van de pre-stedelijke fase (voor 1448) tot en met de 20ste eeuw.

In de aangetroffen structuren kunnen in totaal vijf verschillende fasen onderscheiden worden.

Eerste fase: Pre-stedelijke periode (voor 1448)

Middelburg werd gesticht op de plaats waar zich voordien een gehucht bevond rond de hoeve-uitbating afhankelijk van de abdij van Middelburg-in-Zeeland. Dat verklaart dan ook meteen de benaming van het latere stadje. De eerste vermelding van dit 'hof van Middelburg' dateert uit 1280.

Tijdens het onderzoek op de kasteelsite in 2004 werd onder het voorhof een compacte

Bakstenen fundering onder de hoek van de Wangenhaard.

laag aangetroffen die kan geïnterpreteerd worden als een cultuurlaag en in verband kan gebracht worden met dit hof. In de laag werden slechts enkele grijsgebakken scherven aangetroffen, die algemeen kunnen gesitueerd worden in de 13-14de eeuw. Later werd deze laag, tijdens de voorbereiding voor de bouw van het kasteel, afgedekt en ongeveer met een halve meter opgehoogd.

Diezelfde laag kwam opnieuw aan het licht tijdens het onderzoek op het Bladelinplein. In die laag werden eveneens enkele wandscherven in grijsgebakken aardewerk aangetroffen. Nieuw was wel de vaststelling van een loopniveau bovenop dit pakket. In verband met dit loopniveau werd nog een restant waargenomen van een fundering van een vakwerkconstructie. Het betreft de NW-hoek, opgebouwd uit fragmenten van gele polderbakstenen.

Twee paalkuilen afkomstig van zware verticale posten kunnen hiermee in verband gebracht worden. Onmiddellijk ten zuiden van de constructie werd nog een ca. 3,50 m brede NO-ZW georiënteerde gracht aangetroffen, die parallel loopt met de huidige Dinantstraat. In de opvulling werd echter geen archeologisch materiaal aangetroffen. Aangenomen wordt dat de as van de straat teruggaat op de Romeinse weg Brugge-Aardenburg.

Tweede fase: De stadsstichting en het uitbouwen van de stad vanaf 1448

Na de stadsstichting in 1448 werd het areaal rond het huidige Bladelinplein bouwrijp gemaakt en opgehoogd met verspitte natuurlijke bodem, vrijwel zeker bekomen bij de aanleg van de stadsgracht. Hierbij werden de sporen uit de voorgaande fase afgedekt. Parallel hiermee verrees, haaks op de huidige Kerkstraat, een (buitenwerks) 5,50 m brede bakstenen constructie.

Die fase kan mogelijk in verband gebracht worden met het eigenlijke middeleeuwse stadhuis. In de aangetroffen constructie kunnen achter elkaar gelegen delen

15de- en 17de-eeuwse waterput.

onderscheiden worden. Aan de straatkant bevond zich de 'voorkamer' met binnenwerkse afmetingen van 4,76 bij 4,10 m.

De muren waren volledig opgetrokken in gele tot oranje-rode baksteen (25x11x6cm) in Vlaams verband en hadden een dikte van gemiddeld 0,40 m. De funderingen waren tot -1,50 m onder het toenmalige looppniveau aangebracht, wat wijst op een constructie met meerdere bouwlagen. De zuidmuur doorsneet zelfs de opgevulde gracht uit de vorige fase tot op de natuurlijke bodem.

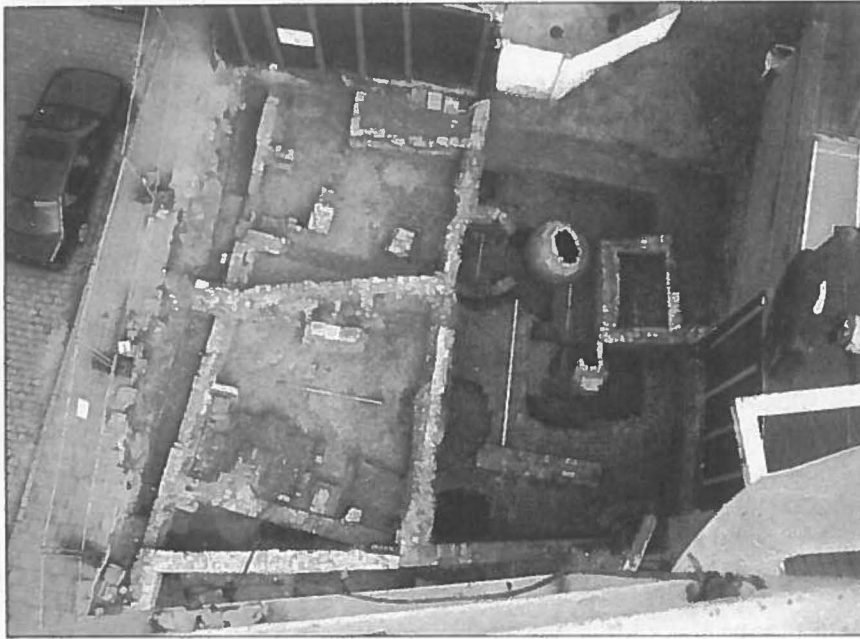
De aanwezigheid van een 2 m brede wangenhaard geconstrueerd tegen de zuidmuur, én de zware fundering van het muurwerk doen veronderstellen dat dit gedeelte volledig was opgetrokken uit baksteen.

Aan de zuidkant van de kamer bleef een gedeelte van de bakstenen vloer bewaard.

De achterliggende ruimte, waarvan enkel een gedeelte van een bakstenen vloer werd aangetroffen, was mogelijk eerder opgetrokken in vakwerk. Een brandlaag, aangetroffen op de vloeren, vermengd met verbrande leem, én de volledige afwezigheid van een fundering of uitbraakspoor wijzen in die richting. De verbrande leem is mogelijk het gevolg van de verwoesting van het stadje in 1488 of tijdens de troebelen rond 1600.

Achteraan, op de noordelijke hoek van de oostmuur en de noordmuur, was een ronde overwelfde bakstenen waterput met een binnendiameter van 1,50 m ingewerkt die nog tot 1,50 m hoog bewaard was (23 baksteenlagen). De put bleek in de late 15de, begin 16de eeuw reeds te zijn opgevuld en bevatte naast afbraakmateriaal afkomstig van de put en het gebouw zelf, een weinig huishoudelijk afval zoals botmateriaal, glas en aardewerk.

Dat het gebouw vrij luxueus afgewerkt was, wordt aangetoond door de vondst van enkele kalkstenen bouwfragmenten met gotische ornamentiek, afkomstig van het maaswerk van de ramen.

Luchtopname van de opgravingen.

Derde fase: Ontstaan van lintbebouwing langs de Kerkstraat in de late 15de of 16de eeuw

In de late 15de eeuw (na 1488?) of in de loop van de 16de eeuw zal de losstaande 15de-eeuwse constructie opgenomen worden tijdens de vorming van lintbebouwing langs de oostelijke zijde van de Kerkstraat.

In noordelijke richting werd de 15de-eeuwse constructie uitgebreid door het verlengen van de westmuur en de inplanting van vier bakstenen stiepen, waarbij de bakstenen vloer van de voorkamer plaatselijk werd doorbroken. Tegen de westmuur werd nu een nieuwe, smallere open haard met rechte wangen ingericht. Hierdoor kwam, parallel met de Kerkstraat, een rechthoekige constructie tot stand.

Mogelijk gelijktijdig werd in het zuiden een tweede 5 m brede constructie aangebouwd tegen de zuidmuur van de 15de-eeuwse fase met twee achter elkaar gelegen ruimtes. De aan de straatzijde gelegen ruimte had een binnenwerkse diepte van 4,20 m. Van de achterliggende kamer kon de diepte niet bepaald worden door de huidige bebouwing.

Vierde fase: Herstelfase en herinrichting van het terrein in de eerste helft van de 17de eeuw

In de eerste helft van de 17de eeuw volgde, na de verwoestingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1583-1604), een herstelperiode en werd het terrein nogmaals opgehoogd en heringericht.

Plaatselijk bevond zich in deze ophoging een depositie van gebruiksaardewerk.

Nu verrees een L-vormige constructie, volledig gericht op de Kleine Markt (Bladelinplein). Aan de kant van het marktplein was een grote rechthoekige ruimte voorzien met een breedte van 5 m. De lengte kon wegens de aanwezigheid van bestaande woningen niet bepaald worden. In de aanlegseuf van de zuidelijke muur werd een munt uit de 17de eeuw aangetroffen.

Langs de Kerkstraat werden twee ruimtes voorzien, waarvan enkel de zuidelijke volledig kon ingetekend worden en die had een breedte van binnenwerks 4,70 m en een diepte van 4,40 m. Een restant van een vloerniveau met een paar kalkstenen tegels bleef bewaard. Een gedeelte van een muur en een vierde van een cirkelvormige structuur, waarvan de betekenis vooralsnog onduidelijk is, waren onmiddellijk op de 15de-eeuwse vloer aangelegd en wijzen op binnenindeling.

Op het achterliggend erf werden een ronde bakstenen waterput en een rechthoekige beerput aangelegd, waarbij de bakstenen vloer van de 15de-eeuwse fase doorbroken werd. Bij de aanleg van de waterput werd ook een gedeelte van de 15de-eeuwse waterput doorsneden.

Een ronde kuil, een paar meter westwaarts, ter hoogte van de oostmuur van de 15de-eeuwse fase, wijst mogelijk op een eerste poging om een waterput aan te leggen, doch door de aanwezigheid van de diep gefundeerde muur was men genoodzaakt de werkzaamheden op te geven en te zoeken naar een geschiktere lokatie en werd de kuil opgevuld met puin.

In de opvulling van de kuil werden onder meer wat aardewerk, twee smeedijzeren sleutels en een fragment van een beeldje in witte pijpaaarde aangetroffen, te dateren in de 17de eeuw.

Het beeldje is gevormd in een dubbele mal en toont een naakt Christuskind met stralenkrans. In de linkerhand houdt hij de wereldbol met kruisje vast (rijksappel), met de rechterhand maakt hij een zegenend gebaar. Identieke beeldjes werden onder meer aangetroffen in de voormalige abdij van Beaulieu in Petegem (Wortegem-Petegem, Oost-Vlaanderen)³.

Vijfde fase: Aanpassingen in 19de-20ste eeuw

In de 19de eeuw verscheen op de hoek gericht op het Bladelinplein een nieuwe woning en werd het zuidelijke gedeelte van de 17de-eeuwse constructie behouden en ingericht als kelder. De binnenwand werd gepleisterd en witgekalkt en enkele haaks aangebouwde bakstenen scheidingsmuurtjes zorgden voor een opdeling (opslag?). Een restant van een vloer in roodgebakken tegels bleef bewaard. Een vierkant bakstenen sterfputje met een bakstenen vloer (binnenwerks 0,54 bij 0,54 m) werd voorzien. In de opvulling werden enkele scherven en enkele fragmenten van kleipijpen aangetroffen, die kunnen gedateerd worden in de late 19de eeuw.

De ronde waterput en de rechthoekige beerput uit de vorige fase werden recent nog aangepast en opnieuw gebruikt. De waterput werd voorzien van een nieuwe kraag en bleef zelfs in gebruik tot op het ogenblik van de sloping van de bestaande woning!

De beerput werd gedeeltelijk opnieuw opgemetseld en kreeg een nieuwe binnenbekleding met haardtegels en een tongewelf. Het geheel werd nog extra voorzien van een cementlaag.

Tegen de waterput werd nog een ingegraven dump aangetroffen van minstens 20 gebroken laat-19de-eeuwse wijnflessen.

Middelburg werd zwaar geteisterd door de geallieerde beschietingen in september en oktober 1944, met het doel de Duitse divisie terug te drijven. Na de oorlog verrees op de hoek een nieuwe woning met twee verdiepingen, ze zou behouden blijven tot de afbraak in 2005. Intussen is de hoek ingenomen door een gloednieuw appartementencomplex.

Gezicht op de opgravingen

Bibliografie:

De Groote, K. 1992: *Het afval van de Rijke Klaren. Noodonderzoek in de voormalige abdij van Beaulieu te Petegem* (gem. Wortegem-Petegem, prov. Oost-Vlaanderen). In: *Archeologie in Vlaanderen II*, 1992, 335-412. p. 381, fig. 46.1-2 en p. 382.

1. Voor het veldwerk kon gerekend worden op de gewaardeerde logistieke steun van het V.I.O.E. (met dank aan Vera Ameels, V.I.O.E., Oost-Vlaanderen) en het Centrum voor Levensvorming, Leerwerkplaats Maldegem (met dank aan begeleider Marc Boon).

Vershelde K., *Geschiedenis van Middelburg in Vlaanderen*, Bijlage: plan van de stad Middelburg rond 1750, Brugge, 1867.

2. In het kader van een erfgoedcursus ingericht door het Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting, werkte ook een groep studenten van de University of Maryland (USA) gedurende een week mee aan het onderzoek (met dank aan het Ename Expertisecentrum voor de mogelijkheid hiertoe en aan prof. dr. A. Kilbrew, University of Maryland).

3. De Groote 1992, 381, fig. 46.1-2 en 382.

ou de 1185. Il n'est cependant pas possible de conclure à une introduction *a posteriori* des pierres calcaires dans des maçonneries antérieures. Malgré la retaille partielle de certaines pierres calcaires dans les chaînages des baies au premier étage et la réutilisation de deux pierres usées, il faut conclure que tous les éléments en calcaire ont été incorporés dans la maçonnerie en grès schisteux local au moment même de l'édification du clocher de l'église. Les calcaires sont parfaitement liés à la maçonnerie en grès schisteux, la brique est totalement absente non seulement dans les maçonneries en grès, mais aussi dans les liaisons avec les calcaires. L'arc de décharge en grès schisteux au-dessus de l'arc de la voûte du rez-de-chaussée est également lié à la maçonnerie du mur oriental. Tous ces considérations font qu'il faut considérer la taille sur les pierres calcaires du beffroi de Gembloux comme un exemple rare d'une taille plus poussée que le simple clivage au marteau têté ou à la broche qui fut la règle avant le 13e siècle. Malgré sa forte ressemblance avec la taille du 16e siècle, nous devons la considérer provisoirement comme l'exemple le plus ancien de la taille à la broche produisant des sillons linéaires parallèles avec une ciselure périphérique dont la largeur moyenne dépasse les 4 cm. La même conclusion vaut pour les signes en forme de V sur certaines pierres. Cette découverte totalement inattendue nécessite cependant des investigations comparatives dans d'autres monuments datés de la même époque.

PYPE PEDRO & DE CLERCK WIM

Archeologisch onderzoek op het Bladelinplein in Middelburg-in-Vlaanderen (gem. Maldegem) (O.-VI.)

Tussen mei en augustus 2005 werd archeologisch noodonderzoek uitgevoerd op de hoek van het Bladelinplein en de Kerkstraat te Middelburg. Dit naar aanleiding van de slooping van de hoekwoning, voorafgaand de inplanting van een nieuw wooncomplex.

Het perceel is van groot historisch belang gezien de ligging aan de 15de-eeuwse Kleine Markt (huidige Bladelinplein) en de locatie van het voormalige stadhuis van het 15de-eeuwse Middelburg.

Dat het stadhuis gebouwd werd omstreeks 1458 kan opgemaakt worden uit een oktrooi van 17 maart 1458 over de aanstelling van een burgemeester en zeven schepenen. Omtrent de verdere geschiedenis en uitzicht van het stadhuis is nagenoeg niets bekend.

Op de minuutkaart van Middelburg door Jacob Van Deventer ca. 1550 wordt op het betreffende perceel een rechthoekig gebouw afgebeeld. Op een kaart samengesteld uit verschillende kaarten door Jan en Pieter D'Herbe rond 1750 wordt het perceel aangeduid met nr. 3: "*eertyds 't Stadhuis*".

- *Archeologische sporen*

Ondanks de aanwezigheid van een aantal recente verstoringen en de destructieve gevolgen van de beschietingen in oktober 1944, waarbij Middelburg zwaar gehavend werd, bleef het bodemarchief goed bewaard. Het onderzoek leverde interessante resultaten op zoals ondermeer voor het eerst structuren uit de pré-stedelijke fase (voor 1448).

In de aangetroffen structuren kunnen in totaal vijf verschillende fasen onderscheiden worden.

Prestedelijke periode (voor 1448)

Middelburg werd uitgebouwd op de plaats waar zich voordien een hoeve-uitbating bevond afhankelijk van de abdij van Middelburg in Zeeland. Dit verklaart meteen dan ook de benaming van het latere stadje. De eerste vermelding van deze hoeve-uitbating dateert uit 1280. Tijdens het onderzoek op de kasteelsite in 2004 werd onder het voorhof een compacte laag aangetroffen die kan geïnterpreteerd worden als een cultuurlaag en kan in verband gebracht worden met deze hoeve. In de laag werden slechts enkele grijsgebakken scherven aangetroffen die algemeen kunnen gesitueerd worden in de 13de-14de eeuw. De laag werd later tijdens de voorbereiding voor de bouw van het kasteel afgedekt en een halve meter opgehoogd.

Diezelfde laag kwam opnieuw aan het licht tijdens het onderzoek op het Bladelinplein. Op de top ervan werd een duidelijk loopniveau vastgesteld. Opnieuw werden in de laag enkele scherven in grijs aardewerk aangetroffen. Tot diezelfde fase behoort nog een restant van één van de hocken van een fundering opgebouwd uit fragmenten van gele polderbakstenen en wijst mogelijk op een vakwerkconstructie. Twee grote paalkuilen afkomstig van zware verticale posten kunnen hiermee in verband gebracht worden. Onmiddellijk ten zuiden van de constructie werd nog een ca. 3,50 m N.O.-Z.W. georiënteerde gracht aangetroffen en verloopt parallel met de huidige Dinantstraat. In de opvulling werd echter geen archeologisch materiaal aangetroffen.

1448: de stadsstichting en het uitbouwen van de stad

Na de stadsstichting in 1448 werd het areaal rond het huidige Bladelinplein bouwrijp gemaakt en opgehoogd, waarbij de sporen uit de voorgaande fase werden afgedekt. Parallel hiermee verrees, haaks op de huidige Kerkstraat, een (buitenwerks) 5,50 m brede bakstenen constructie en kan mogelijk geïnterpreteerd worden als het stadhuis. Deze bestond uit een aan de straatkant gelegen "voorkamer" (binnenwerks 4,76 op 4,10 m) en een achterliggende ruimte, waarvan enkel een gedeelte van een bakstenen vloer werd aangetroffen, was mogelijk eerder opgetrokken in vakwerk. Een brandlaag aangetroffen op de vloer, vermengd met verbrande leem wijst in die richting en is mogelijk het gevolg van de verwoesting van het stadje in 1488 of tijdens de troebelen in de late 16de eeuw.

De muren van de voorkamer waren volledig opgetrokken in gele tot oranje baksteen (25 x 11 x 6 cm) en hadden een dikte van gemiddeld 0,40 m en waren tot -1,50 m onder het toenmalige loopniveau gefundeerd. De zuidmuur doorsneed zelfs de opgevlude gracht uit de vorige fase tot op de natuurlijk bodem. Dit veronderstelt dat dit deel van de constructie over meerdere bouwlagen beschikte. De aanwezigheid van een 2 m brede wangenhaard geconstrueerd tegen de zuidmuur doet veronderstellen dat dit gedeelte deels en mogelijk zelfs volledig was opgetrokken uit baksteen. Ook hier bleef een gedeelte van een bakstenen vloer in situ bewaard. Achteraan, op de noordelijke hoek van de oostmuur en de noordmuur, was een ronde overwelfde bakstenen waterput met een binnendiameter van 1,50 m ingewerkt en was nog tot 1,50 m hoog bewaard (23 baksteenlagen). De put bleek in de late 15de-begin 16de eeuw opgevuld en bevatte naast afbraakmateriaal afkomstig van de de put en het gebouw zelf huishoudelijk afval zoals botmateriaal, glas en een weinig aardewerk. Dat het gebouw vrij luxueus afgewerkt was wordt aangetoond door de vondst van enkele kalkstenen bouwfragmenten met gotische ornamentiek.

Uitbreidingswerken in de late 15de of 16de eeuw en de totstandkoming van lintbebouwing

In de late 15de eeuw (na 1488?) of in de loop van de 16de eeuw zal de 15de-eeuwse constructie opgenomen worden tijdens het proces van lintbebouwing langs de Kerkstraat. In noordelijke richting werd de 15de-eeuwse constructie uitgebreid door het verlengen van de westmuur en de inplanting van vier bakstenen stiepen, waarbij de bakstenen vloer van de voorkamer plaatselijk werd doorbroken. Tegen de westmuur werd nu een nieuwe smallere open haard met rechte wangen ingericht. Hierdoor kwam, parallel met de Kerkstraat, een rechthoekige constructie tot stand.

Mogelijk gelijktijdig werd in het zuiden een tweede 5m brede constructie aangebouwd tegen de zuidmuur van de 15de-eeuwse fase met twee achter elkaar gelegen ruimtes. De aan de straatzijde gelegen ruimte had een binnenwerkse diepte van 4,20 m. Van de achterliggende kamer kon de diepte niet bepaald worden door de huidige bebouwing.

Late 17de - vroege 18de eeuw: volledige herinrichting van het terrein

Op het einde van de 17de of het begin van de 18de eeuw werd, na een periode van onlusten (Godsdienstoorlogen vanaf 1578) en oorlogsgeweld (Tachtigjarige Oorlog 1583-1604), het terrein duidelijk volledig opnieuw opgehoogd en ingericht. Er verrees een L-vormige constructie die nu volledig gericht was op de Kleine Markt (Bladelinplein). Langs de kant van het marktplein was een grote rechthoekige ruimte voorzien met een breedte van 5 m. De lengte kon wegens de aanwezigheid van bestaande woningen niet bepaald worden. In de aanlegslief van de zuidelijke muur werd een munt uit de 17de eeuw aangetroffen.

Langs de Kerkstraat werden twee ruimtes voorzien, waarvan enkel de zuidelijke volledig kon ingetekend worden met een breedte van binnenwerks 4,70 m en een diepte van 4,40 m. Een restant van een vloerniveau met een paar kalkstenen tegels bleef bewaard. Een gedeelte van een muur en 1/4 van een cirkelvormige structuur waren onmiddellijk op de 15de-eeuwse vloer aangelegd en kunnen in verband gebracht worden met de binnenindeling.

Op het achterliggende erf werden een ronde bakstenen waterput en een rechthoekige beerput aangelegd, waarbij de bakstenen vloer van de 15de-eeuwse fase doorbroken werd. Een ronde kuil, een paar meter westwaarts, ter hoogte van de oostmuur van de 15de-eeuwse fase wijst mogelijk op een poging om een waterput aan te leggen, doch door de aanwezigheid van de diep gefundeerde muur was men genoodzaakt de werkzaamheden op te geven en te zoeken naar een geschiktere locatie en werd de kuil opgevuld.

In de opvulling van de kuil werden ondermeer wat aardewerk, een fragment van een pijparden beeldje van Christus (*Majestas Domini*) en twee ijzeren sleutels aangetroffen.

Aanpassingen in 19de-20ste eeuw

In de 19de eeuw werd het zuidelijke gedeelte van de laat 17de-/ vroeg 18de-eeuwse constructie behouden en ingericht als kelder. De binnenwand werd gepleisterd en witgekalkt en enkele haaks aangebouwde bakstenen scheidingsmuurtjes zorgden voor een opdeling (opslag?). Een restant van een vloer in roodgebakken tegels bleef bewaard. Een vierkant bakstenen sterfputje met een bakstenen vloer (binnenwerks 0,54 op 0,54 m) werd voorzien. In de opvulling werden enkele scherven en enkele fragmenten van pijpen aangetroffen die kunnen gedateerd worden in de late 19de eeuw.

De ronde waterput en de rechthoekige beerput uit de vorige fase werden aangepast en opnieuw gebruikt. De waterput werd voorzien van een nieuwe kraag en bleef zelfs in gebruik tot op het ogenblik van de sloop van de bestaande woning. De beerput werd gedeeltelijk

opnieuw opgemetst en kreeg een nieuwe binnenbekleding met haardtegels en een tongewelf. Het geheel werd nog extra voorzien van een cementlaag.

Tegen de waterput werd nog een ingegraven dump aangetroffen van minstens twintig gebroken laat-19de-eeuwse wijnflessen.

SOSNOWSKA PHILIPPE

L'habitat urbain à Bruxelles à la fin du 16e et au début du 17e siècle: le cas d'une habitation sise rue de la Violette (Bxl.)

L'étude avant restauration d'un bâtiment sis au 39 rue de la Violette à 1000 Bruxelles a permis de mettre en évidence que sa typologie renvoyait aux habitations urbaines bruxelloises de la fin du 17e et du début du 18e siècle. Les principales caractéristiques sont sa façade et son implantation originelle, à savoir une maison en front de rue, un bâtiment en fond de parcelle, une cage d'escalier desservant les deux constructions ainsi qu'une cour intérieure.

Quant à la façade, elle témoigne de l'architecture de la fin du 17e et du début du 18e siècle avec une décoration en plates-bandes, des cadres et un pignon à volutes. Ce type d'ornement architectural est visible sur plusieurs façades bruxelloises datées de la reconstruction qui suivit le bombardement de 1695.

Le bâtiment conserve encore un escalier très intéressant. Il fait partie de la famille des escaliers tournant dont la typologie se rapproche de celle des escaliers dits «rampe sur rampe à deux noyaux». Il a été modifié au cours du temps cependant le noyau ancien en est encore la composante majeure. Cet escalier permet d'assumer une circulation verticale mais également aux différents paliers un accès horizontal entre les deux bâtiments. Son exécution est datée de 1700 par le laboratoire de dendrochronologie de l'Université de Liège. La structure de la cage d'escalier est un pan de bois avec probablement un hourdis de brique.

SOSNOWSKA PHILIPPE

Étude d'un plafond effondré dans l'ancien couvent des Riches-Clares à Bruxelles (Bxl.)

Une intervention de sauvetage dans l'ancien couvent des Riches-Clares permit de conserver une partie d'un plafond effondré situé dans l'aile dite des vicaires, adjacente à l'ancien cloître. Ainsi, dans un premier temps, un relevé de l'emplacement des morceaux tombés fut effectué avant leur prélèvement. Dans un deuxième temps, ils furent inventoriés, dessinés et numérisés afin de pouvoir reconstituer l'ensemble. L'étude mit en évidence que la technique utilisée pour la réalisation des moulures était le staff couramment utilisé durant le XIXe siècle. C'est à cette époque que fut créée la paroisse des Riches-Clares suite à la destruction, sous le Régime français, de l'église paroissiale Saint-Gery.

L'ensemble décoratif se compose d'une corniche et d'éléments moulurés à motifs floraux et animaliers ancrés grâce à un lattis cloué aux solives. Leur mise en œuvre se caractérise par la pose d'une première couche d'enduit à la chaux «armé» de fibres, sculptée grossièrement afin de former le profil des moulures. La finition de ces dernières est réalisée grâce à une seconde couche de plâtre. Les décors floraux et animaliers sont des éléments «préfabriqués» également réalisés en plâtre et insérés dans les corps de moulures. Peu de couches de badigeons ont été relevées.